

Jacková, Magdaléna

Asmodeus a spol. ve třech bohemikálních hrách o Tobiášovi : (in memoriam Hany Bočkové a Markéty Klosové)

Bohemica litteraria. 2025, vol. 28, iss. 2, pp. 56-73

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2025-2-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.83282>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 30. 01. 2026

Version: 20260130

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Asmodeus a spol. ve třech bohemikálních hrách o Tobiášovi

(In memoriam Hany Bočkové a Markéty Klosové)

Magdaléna Jacková

st
u
d
i
e

ABSTRACT

Asmodeus and Co. in three Bohemian plays about Tobias

The figure of the devil appears very often in medieval and early modern drama. Although he is an inherently evil and dangerous being, he often brings comic elements into the plays and provokes laughter. This study focuses on the devil Asmodeus from the Old Testament Book of Tobit. Its aim is to compare the portrayal of this character in three Bohemian dramas and show how Asmodeus moves on a scale between a fearful being and a laughter-inducing one in these plays. The dramas analysed are Jan Aquila of Plavec's *Toboeus* (1569, printed 1787), Pavel Kyrmezer's *A Comedy of Tobias* (1581) and *Tobias Junior* by Georgius Dingenauer (1616). The study concludes that the two earlier dramas are rather close to each other: in both of the, the comic aspect of the characters of the devils predominates, and they are both clearly inspired by the book *Život Adamův aneb jinák od starodávna Solfernus* (The Life of Adam, or, Since Time Immemorial, Solfernus, 1553). This inspiration goes from the verbal echoes and a number of specific situations described in the plays, to the depiction of the devils as servants doing the bidding of the ruler of hell; this strong connection with vernacular literature is especially remarkable in the case of Aquila's Latin drama. In the play *Tobias junior*, Asmodeus is conceived quite differently. He serves no master and his actions are driven by purely personal motivations: he kills Sarah's husband because he himself loves her. The comic nature of his personality is very weak; he acts almost exclusively like an evil demon.

KEYWORDS

Early modern drama; neo-Latin drama; biblical drama; humanist drama; Jan Aquila of Plavec; Pavel Kyrmezer; Georgius Dingenauer.

KLÍČOVÁ SLOVA

Raně novověké drama; novolatinské drama; biblické drama; humanistické drama; Jan Aquila z Plavče; Pavel Kyrmezer; Georgius Dingenauer.

„Predreformační náboženství bylo víc než jen souborem idejí, kterým lidé věřili nebo ne, byl to ‚kulturní systém‘ [...] pokrývající všechno v životě komunity, od narození po smrt [...] Dábel byl v tomto systému všudypřítomný, protože mu bylo přičítáno všechno špatné, a to nejen co se jasně týká morálky nebo víry (sedm smrtelných hříchů nebo blasfemie), ale i nemoc, smrt, neštěstí, neúroda a sociální konflikty všeho druhu“¹ (COX 1994: 408).

Stejně oblíbenou (ve smyslu četnosti používání) postavou byl ďábel i ve středověkém a raně novověkém dramatu. Přestože jde o bytost z podstaty zlou, nebezpečnou a hrůzostrašnou, v divadelních hrách (stejně jako ve folklóru) vykazuje četné komické prvky a vyvolává smích. Jak však upozorňuje Wilfred Young, tato komičnost byla různého charakteru a vyplývala z různých příčin, zdaleka ne vždy se jednalo o pouhé pobavení či odlehčení vážného děje „Protože byl [ďábel – pozn. aut.] nebezpečný a děsivý, podněcoval k obrannému smíchu, který slouží k odfiltrování hrůzy; protože byl zlý, vzbuzoval smích nahrazující přímý a účinný útok. Jako tíživá teologická skutečnost vyvolával sklon na chvíli uniknout do světa nonsensu [...] protože se choval přirozeně a řídil se svými vlastními touhami, útočil na nižší lidské pudy a vyvolával smích pramenící z potlačované sympatie“² (YOUNG 1955: 38).

V této studii se zaměřím na jednoho konkrétního ďábla, totiž Asmodea známého především ze starozákonní knihy *Tóbit – Tóbijáš* (dále jen *Tóbijáš*). Na příkladu třech bohemikálních dramát s tímto námětem se pokusím ukázat, jak se zde Asmodeus pohybuje na škále mezi bytostí nahánějící děs a vyvolávající smích, mezi ďáblem, zlo páchající duchovní bytostí, a čertem, v jádru komickou postavou z pozdějších pohádek a pověstí.

- 1) „Pre-Reformation religion was more than a set of ideas that people believed or disbelieved; it was a ‚cultural system‘ [...] encompassing everything in the life of the community, from birth to death [...] The Devil was ubiquitous in this system, because his influence accounted for everything that was wrong, not merely in obvious moral or religious terms (committing the seven deadly sins or sacrilege) but in sickness, death, accidents, crop failure, and social conflict of all kinds.“ Přel. aut.
- 2) „Because he was dangerous and dreadful he compelled the defensive laughter that serves to screen terror; because he was evil he inspired the laughter which is a substitute for direct and effective attack. Because he was a burdensome theological reality, he provoked an inclination to escape for a while into a world of nonsense. And probably most important, because he was natural and followed his own desires he appealed to the lower instincts of man, and evoked laughter originating in suppressed sympathy.“ Přel. aut.

Asmodeus v knize *Tobiáš*

Starozákonní spis *Tóbijáš* vznikl patrně ve 3. – 2. století př. n. l. Tvoří součást katolického a pravoslavného biblického kánonu, zatímco protestanti jej počítají mezi deuterokanonické knihy Nejstarší kompletní podoba textu je k dispozici v řecké *Septuagintě*, a to ve dvou hlavních verzích, delší a kratší, a jedné další verzi, která z předchozích dvou vychází. Delší verze existuje i v raných latinských překladech, které jsou součástí sbírky *Veteres Latinae*, pozdější Hieronymův překlad se stal součástí *Vulgaty* (DE WET 2020, EGO 2021, GAMBERONI 1969, HALLERMAYER 2008).

Děj knihy *Tóbijáš* se odehrává v 8. století př. n. l., za vlády asyrského krále Šalmanesara V. a po odvezení deseti severních izraelských kmenů do Ninive. Mezi nimi byl i Tóbit, velmi zbožný muž, pověstný především svým milosrdenstvím a soucitem s potřebnými. Když jednou spal venku, spadl mu do očí horký ptačí trus, takže oslepl. Rodina se tím dostala do složité finanční situace, proto se Tóbit rozhodl poslat svého jediného syna Tobiáše do města Ragy ke svému příteli Gebaelovi, u nějž si kdysi uložil peníze. Jako průvodce na cestu se nabídnul mladík jménem Azariáš, což byl ve skutečnosti archanděl Rafael, vyslaný Bohem pomoci nejen Tóbitovi, ale také Sáře z města Ekbatany. Ta byla již sedmkrát provdána, démon Asmodaj však všechny ženichy zabil hned na začátku svatební noci. Díky Rafaelovým radám Tobiáš přemohl velikou dravou rybu, jejíž vnitřnosti mu posloužily jak pro zahánání Asmodaje, tak pro uzdravení otce.

O démonu Asmodajovi padne v *Tóbijášovi* zmínka na dvou místech. V Tb 3,8 se dočteme, že Sára „byla sedmkrát provdána za muže, ale zlý démon Asmodaj je všechny zabil dřív, než s ní mohli manželsky žít“. V Tb 8,3 se v ČEP, který vychází ze *Septuaginty*, uvádí, že Tobiáš po svatbě v ložnici zapálil kadidlo a vložil na uhlíky rybí játra a srdce, načež „vůně z ryby vytvořila ochrannou hráz a démon uprchl vzhůru do oblastí Egypta. Refáel se odebral za ním, spoutal mu nohy a na místě ho svázal“. *Vulgata* nabízí jinou interpretaci, v jejím znění neuprchl Asmodaj do Egypta sám, ale odnesl ho tam Rafael: „[...] tehdy anděl Rafael popadl démona a spoutal ho v poušti v horním Egyptě.“³

Démon Asmodeus – jeho jméno je snad odvozeno z avestánského (zaniklý staroíránský jazyk používaný v posvátných textech zoroastrismu) *aēšma-daēva*, kde první slovo znamená „hněv“ a druhé „démon“ – se kromě Bible vyskytuje i v Talmudu, Koránu či v *Testamentu krále Šalamouna*, démonologickém spisu

3) „Tunc Rafahel angelus adprehendit daemonium et religavit eum in deserto superioris Aegypti.“

pocházejícím z 1.–3. století n. l. Také v bohaté literatuře věnované ďáblům v raném novověku se Asmodeus objevuje často. V nechvalně proslulém díle *Malleus maleficarum* z r. 1486 nebo v seznamu démonů a s nimi spojených hříchů, který publikoval r. 1589 německý teolog Peter Binsfeld (asi 1540–1598 nebo 1603) je k němu přiřazeno smilstvo, Jan Štelcar Želetavský ho považuje za mstitele (ŽELETAVSKÝ 1585) aj.

Zejména v 16. století byla kniha *Tobijáš* také jednou z nejoblíbenějších látek pro dramatizaci, a to zejména v protestantském prostředí. Nabízí totiž řadu důležitých témat, od víry v Boží milosrdenství a důležitosti prokazovat v běžném životě svou zbožnost konkrétními kroky (dávání almužny, úcta k zemřelým apod.) po problematiku dobrého manželství a rodinných vztahů obecně, včetně poslušnosti dětí vůči rodičům. K popularitě námětu nepochybně přispěl Martin Luther, který tuto biblickou knihu považoval za drama, přesněji za „pěknou, půvabnou, bohulibou komedii“ (*eine feine liebliche, Gottselige Comedien*) ukazující, „jak se někdy špatně vede i zbožnému sedlákovi nebo měšťanovi a že v manželství je mnoho trápení, Bůh však vždycky milostivě pomůže a nakonec vše radostně uzavře“ (METZ 2013: 141). Tímto způsobem tedy Asmodeus pronikl do dalšího literárního žánru, protože patří k důležitým postavám příběhu (hra *Tobaeus* nizozemského dramatika Cornelia Schonaea, 1540–1611, v níž Asmodeus vůbec nevystupuje, je v tomto ohledu výjimkou).

Jan Aquila z Plavče: *Toboeus*. Od ďábla k čertu

Nejstarší dnes známou bohemikální hrou o Tobiašovi je *Toboeus* připisovaný Janu Aquilovi z Plavče (kolem 1520–1573/4). Tento pražský rodák studoval na univerzitách v Lipsku a ve Wittenbergu, kde dosáhl hodnosti bakaláře (1540) a mistra (1543). Poté krátce působil jako mistr na pražské univerzitě, brzy se však oženil a stáhl se z akademického života do soukromí (TRUHLÁŘ et al. 1966a: 93, CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ 2007a, JACKOVÁ 2020). *Toboeus* je Aquilovou jedinou známou divadelní hrou (NOVÁK 1909: 224–25, KRÁL 1913, JACKOVÁ 2019, JACKOVÁ – LINKA 2021: 67–73). Podle údaje na titulní straně vznikl r. 1569 a autor ho věnoval děkanovi a učitelům filozofické fakulty. Tiskem vyšel až v r. 1587 (pokud se ovšem jedná o první vydání) a podle jiné rukopisné poznámky se měl provozovat v Rečkově koleji 19. srpna, snad právě toho roku. Podle jiného údaje se hra o Tobiašovi od mistra Jana Aquily z Plavče hrála na pražské univerzitě 8. 8. 1575 u příležitosti tzv. beání, slavnostního

vítání nových studentů⁴ (LIBER DECANORUM: 418). Kromě toho Z. Winter uvádí, že kus o Tobiášovi předvedli studenti na pražské univerzitě také r. 1569, čili v roce vzniku Aquilovy hry, takže by se také mohlo jednat o stejný kus (WINTER 1899: 467).

Asmodaeus v *Toboeovi* vystupuje ve třech scénách. Poprvé se objeví ve scéně I, 4, rozradostněný z toho, že se mu podařilo zabít sedm Sářiných manželů, a velmi pyšný na to, že dokázal takto rozmnožit říši svého vládce Plutona. Do hry sice vstupuje se smíchem, je to však smích spíše krutý a hrozivý než komický a stejně v této scéně působí i sám Asmodeus:

„Chce se mi skákat radostí nad získaným vítězstvím. Cha cha cha, ubozí smrtelníci, co říkáte teď? Nevidíte snad moc mého vladaře? Jak na vás působí svou silou ten, jemuž nikdo ze smrtelníků nemůže odolat. Jen před námi skloňte své šíje, oh, vyzkoušíte si všichni, jak milý vladař to je“⁵ (AQUILA 1587: B7r).

Děsivý dojem z Asmodea posiluje i jeho vzhled – má ještě zkrvavené ruce a upozorní na své ostré drápy – a také to, že s sebou vleče do pekla duše svých sedmi obětí. Ještě než tam dorazí, neviděn si vyslechne Raguelovu modlitbu a jeho následný rozhovor se sousedy a při tom po straně utrousí pár poznámek:

„Raguel: Ó nesmrtelný Stvořiteli nebe i země [...] Ty, jehož vládě podléhají všechny lidské záležitosti a celý svět je ti podroben.
Asmodeus: To se pleteš, také našemu vladaři svět za něco vděčí“⁶ (IBID.: B7r).

Po návratu do pekla Asmodeus od Plutona za odměnu získá trojitou korunu a ve scéně III, 6 mu Pluto slíbí přidat ještě diadém, pokud zabije i Tobiáše. Asmodeus uznává, že tentokrát se bude muset hodně snažit: „Je ale zapotřebí umění, klamu a všemožné lsti, protože ten mladík je synem známého Tóbita, který je zběhlý v zákonech vychytralého Mojžíše a vždy se nám staví na odpor“⁷ (IBID.: E2r).

4) „8 Augusti examen et proba patientia, quam vulgo Beaniam seu Depositionem vocant, consensu facultatis celebrata in collegio Reczek, et actum drama comicum ex historia s. Tobia, quod mag. Joannes Aquila a Plawcze boh. conscripsit, et Dn. Praposito, collegioque Carolino dedicaverat. Liber decanorum 418.“

5) „Libet saltare partam hanc ob victoriam. / Ha ha ha mortales miseri, quid nunc dicitis? / Videtis nonne principis potentiam / Mei? Suas ut vires in vos exerat, / Cui nemo mortalium resistere / Potest. Quin colla cito nobis submittite, / Experiemini (proh) gratiosum principem / Omnes.“ Pasáže z Aquilova *Toboea* uvádím v překladu Markéty Klosové.

6) „Raguel: O immortalis coeli et terrae Conditor [...] Cujus et imperio omnia subsunt mortalium, / Et universus orbis est tibi subditus. / Asmodaeus: Falleris, at nostro etiam debetur principi.“

7) „Sed est opus arte, fraude et omnibus dolis, / Quia hic est illius Toboei filius, / Qui edoctus est cornuti Mosi legibus / Et semper adversatur nobis.“

Uvědomuje si také, že jeho úkol bude o to těžší, že Tobiáš má s sebou průvodce, i toho však prý hravě zvládne: „Má prý sice s sebou vychytralého vůdce, ech, ten však zdaleka neobstojí před mým uměním. Mě se to ovšem vůbec nedotkne, rázně se toho vůdce zbavím, jakmile mi, dobrý muži, přijdeš do cesty. Pak za krátko uvidíš, čím jsi ty a čím jsem já“⁸ (IBID.: E2r).

Před dveřmi ložnice nicméně Asmodeus zjišťuje, že tentokrát se dovnitř nedostane pomocí lstí a klamu, ale musí se pokusit vylomit dveře. Do cesty se mu navíc postaví Rafael, a když Asmodeus dveře přece jen otevře, ochromí ho kouř z rybích vnitřností, který mu způsobuje „katar, bolení hlavy a nevolnost“.

Teprve touto porážkou se Asmodeus definitivně mění z ďábla v ubohého, směšného čerta. Na jevišti se znovu objevuje ve scéně IV,3, kdy je zoufalý, že nedokázal splnit svůj úkol, a bojí se Plutona. Do nebe nemůže, do pekla se vrátit nechce, přemýšlí proto, že se oběsí. Tento nápad mu ale rozmluví kolemjdoucí Belzebub: „Co děláš, truhlíku? Peklu jsi propadl už dávno, pokud ještě tohle přidáš, odneseš si to dvakrát víc“⁹ (IBID.: E6v).

Asmodeus se proto vrátí do pekla, kde ho čeká výsměch, výprask a nakonec ho Pluto přikáže svázat řetězy. Trest tím pádem nevykoná Rafael, ale Asmodeovi druhové.

V postavě Asmodea a v pekelných scénách vůbec se u Aquily zajímavým způsobem prolíná několik inspiračních okruhů. Jak je v latinských hrách obvyklé, Aquilovo peklo především ve slovní rovině odpovídá antickému podsvětí: v jeho čele stojí Pluto, zmiňuje se jeho manželka Proserpina, pes Kerberos střežící vchod do podsvětí, podsvětí řeky Styx a Flegethon či dva ze tří podsvětích soudců, thébský král Minos a jeho bratr Rhadamanthys. Všechna tato jména ovšem zazní pouze tehdy, když se jich někdo dovolává nebo se jimi zapřísahá. Navzdory veškeré mytologické terminologii tudíž před sebou ve skutečnosti máme „naše“ známé peklo, s jedním vladařem – který se pouze nejmenuje Lucifer, ale Pluto – a jemu poddanými čerty, jejichž hlavním úkolem je získávat nové duše a zvětšovat tak Plutonovu moc a slávu. Některé situace připomínají starořímskou komedii, konkrétně Dva čerti také z tohoto žánru získali svá jména: Chremius, jehož jméno je snad odvozené z Chremes, jména několika postav z Terentiových her, a Dromo, což je časté jméno otroků.

8) „Sed habet secum ducem, dicunt, astutulum, / Ast imparem (proh) longe nostris artibus. / Sed hoc nihil minus, nec ad nos pertinet, / Emancipabo ego illum fortiter ducem, / Quamprimum habeo te mihi, bone vir, obvium. / Videbis (proh) brevi, quid sis, quid ego siem.“

9) „Quid agis, fatue? Tu dudum Orci es mancipium. / Quod si hoc fors addideris, duplo plus feres mali.“

Motiv čerta, který se chce oběsit, se zase zdá poukazovat na pseudepigraf *Život Adamův* (HÁJEK 1553). Toto dílo patří mezi spisy zvané *Satanprozessen*, v nichž ďábel žádá pro lidstvo tvrdý, ale spravedlivý trest za přestoupení Božího zákona. V bohemikální literatuře dnes známe tři díla tohoto typu: *Súd Astarotův* doložený poprvé v 15. století, *Beliala a Solferna*, jenž se zachoval ve čtyřech rukopisech. V r. 1553 vychází v tiskárně Jana Kosořského z Kosoře verze upravená Václavem Hájkem z Libočan pod výše zmíněným názvem *Život Adamův aneb jinak od starodávna Solfernus* (HAVELKA 2022). V kapitole 88 posílá Lucifer na svět Celerentina, aby zabránil Ježíšovu ukřižování, a tím překazil dílo spásy. Celerentin nejprve přiměje Jidáše, aby vrátil peníze, které dostal za zradu Ježíše, a prohlásil Ježíše za nevinného, to však ke kýženému výsledku nevedlo. Ztroskotá i pokus varovat Piláta prostřednictvím snu seslaného jeho ženě. Nešťastný Celerentin „náhlosti Pána svého Lucipera se boje, nesměl se do pekla navrátiti, tak dlouho o tom přemýšleoval, až mu přišlo na mysl, aby se jako Jidáš oběsil“ (HÁJEK 1553: Y2r). Příběhl k němu ale jeho druh Škorfael a odvrátil ho od jeho úmyslu podobným argumentem jako Belzebub Asmodaea v Aquilově hře: „Milý tovaryši, sám tebe prosím, nečiň toho, nebo znáš, by se pak i oběsil, proto by pekla nechybil“ (IBID.). Na Asmodeův dotaz, co v tom případě v nastalé situaci dělat, ovšem Belzebub u Aquily radí: „To, čemu se nedá vyhnout, snášej a nestěžuj si na to. Kdo nese svůj úděl, je moudrý“¹⁰ (AQUILA 1587, E6v).

Škorfael se oproti tomu projevuje nikoli jako stoik, ale jako prohnáný čert. Celerentina sice pobízí, aby se vrátil do pekla a vysvětlil, proč nemohl rozkaz splnit, jedním dechem ovšem dodává, že „poněvadž oni o tom, co se zde na světě děje, nevědí, muožeš něco lži doložit“ (HÁJEK 1553: Y2r). Také další průběh je v *Toboeovi* i *Solfernovi* podobný. Celerentinus zamíří do pekla, kde „vidouce jej vrátí Luciperovi oznámili a on kázal jej hned před sebe a před rady své pustiti“ (IBID.). Celerentin se ospravedlňuje, že se sice velmi snažil, ale „židé nešlechtní“ jeho úsilí zmařili. Vinu podle něj nesou ti, kdo ho poslali plnit tak obtížný úkol samotného, bez jediného pomocníka. V *Toboeovi* Asmodeus ještě před vstupem do pekla naříká v podobném duchu jako Celerentin: „Já ubožák, tohle si zasloužím za věrnou službu? Ach, vy hrozní podvodníci, také si zasloužíte trpět. Neříkal jsem, že tento protivník byl vyškolen v učení toho vychytralého Mojžíše, aby drze, zpupně a statečně vzdoroval mému úsilí? Vy, kteří obýváte podsvětí [...] sudte spravedlivě, že jsem mu nijak neustoupil z lenosti, že jsem svou práci konal pečlivě, rázně a usilovně, seč mi síly stačily, a za svědky si беру

10) „Fer nec culpaveris, / Quod non potest vitari, sortem qui suam / Fert, sapit.“

všechny z podsvětí“¹¹ (AQUILA 1587: E7r). Jeho bédování zaslechne Pluto a pošle Chremia s Dromem, aby mu ho přivedli. Asmodeus se neúspěšně snaží utéct, na rozdíl od Celerentina ale trestu neunikne, jak již bylo řečeno.

Pavel Kyrmezer: *Komedie o Tobiášovi*. Dva veselí braši

Autorem druhé tobiášovské hry z českých zemí je Pavel Kyrmezer († 1589). Narodil se zřejmě v dnešní Banské Štiavnici v německé katolické rodině. Nevíme, kde získal vzdělání ani kdy došlo k jeho odklonu od katolictví. Kolem roku 1560 se usadil na Moravě, stal se učitelem a později rektorem školy ve Strážnici, byl zde také městským písařem. Později odešel do Krakova, kde získal kněžské svěcení, a poté působil na farách v Těšíně, Bořitově a Uherském Ostrohu. Roku 1576 ho Jetřich z Kunovic dosadil na faru v Uherském Brodě. Jeho snaha o sjednocení protestantských církví na jihovýchodní Moravě vedla k ostrým sporům s jednotou bratrskou, v jejichž důsledku byl přeložen na vesnickou faru, a nakonec musel odejít do hornouherského (dnes slovenského) Holíče. Na sklonku života se do Uherského Brodu vrátil a s jednotou bratrskou se smířil (TRUHLÁŘ et al. 1969: 126–127, CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ 2007b, ZEMEK 2004, 2006).

Komedie o Tobiášovi je poslední ze tří známých Kyrmezerových dramát. Tiskem vyšla r. 1581 v Olomouci, titulní list, a tudíž ani originální název se nezachoval. Kyrmezer ji napsal při příležitosti sňatku Arkleba z Kunovic s Alžbětou ze Šternberka, na zámku pánů z Kunovic v Uherském Brodě ji snad také uvedli místní žáci (JACKOVÁ 2019, JACKOVÁ – LINKA 2021: 74–79).

U Kyrmezera vystupuje vedle Asmodea ještě jeho druh jménem Tartareus (jméno odvozené od lat. *Tartarus* – podsvětí), který má v ději mnohem důležitější roli, než čerti v *Toboeevi* (samozřejmě kromě Asmodea). Oba pekelníci v *Komedii o Tobiášovi* stráví na jevišti delší dobu, jsou zapojeni do více scén, častěji jsou zřejmě přítomni tak, že „nepozorovaně“ naslouchají jiným postavám. Celkově je jejich vystupování a působení rozvernější a komichtější, především při svém prvním setkání budí dojem, že jsou prostě dvě veselé kopy, kumpáni, kteří

11) „Me miserum, haecne fidei pro officio feram? / Ah impostores pessimi, quoque oportet pati. / Dixin' ego cornuti istius Mosis dogmate / Hunc institutum, nostris his conatibus / Audacter, insolenter atque fortiter / Adversari? At vos [...] aequi estote iudices, / Mea nil illi decessisse ignavia / Operi, fuisse diligentem, strenuum, / Industrium, mearum quantum virium / Fuit, de quo protestor omnes inferos.“

se oslovují zdrobnělinami (muoj milý batějíčku – bratře Tartarýčku) a dobírají si jeden druhého:

„Asmodeus: Ho, jak čistou tlamičku máš / a milostně ji rozdíráš. / Mohl by s karamí vjeti tam.

Tartareus: Ano, ty máš malíčkou sám, / tuším, žeš' posledním nebyl, / když náš pán tlamy rozdělil, / dobře s' tam dole nezuostal, / byl by hned nejmenší dostal“ (KYRMEZER 1956: 219).

Když se Tartareus ptá, z čeho se Asmodeus tak raduje, jestli snad zadával husu a chce si ji dát s dobrým vínem, Asmodeus reaguje: „Pravá's ty hus, milé pleple (IBID.).

Hned ve svých prvních slovech Asmodeus také oznamuje, že hodlá své druhy pobavit: „Běžím, abych některého / z mých milých bratří věrného / najítí mohl, kterémuž bych / spuosobil kratochvílný smích / a o všech věcech oznámil, / kteréž jsem těchto dnuov zpravil“ (IBID.: 218).

Brzy však vyjde najevo, že to, co Asmodea a ostatní čerty potěší, ve skutečnosti nic veselého není. Asmodeus se raduje ze zabití sedmi Sářiných manželů. On i Tartareus vůbec stojí za mnohým neštěstím. Tartareus způsobil, že král chce vyhladit Židy, každý den jich přikáže několik zabít a jejich těla nechává nepohřbena. Tohoto úkolu se ujímá starý Tobiáš, kterého Tartareus právě proto oslepí. Asmodeus zase poštvál proti Sáře její služku Agar, ostatně popichování zlyh žen proti manželům je jeho oblíbená kratochvíle:

„Ale toť jest věc nejmenší, / nebo činím ještě větší, / že manžely spolu svadím / a zlým ženám čistě radím, / aby poddány nebyly / mužuoem a jich nevážily, / protivíce se jim dvorně / A lajíce jim potvorně, / skrze čáry je mámíce, / aby jich nebili více. Ale musím již mlčeti / a toho nepronášeti, / že já ženy tak zpravuji, / nebo vám za to slibuji, / když by to při mně seznali, / plijic by mi děkovali“ (IBID.: 242).

Oba čerti tak naplňují názor J. Coxe, že „ďáblové na jevišti se podobají Ďablovi v tradičním náboženství tím, že jsou odpovědní za veškeré utrpení v komunitě“¹² (COX 1994: 415).

Tobiáše Asmodeus poprvé zahlédne, když je tento mládenec s Rafealem na cestě do Rag, a i když v tu chvíli neví, o koho se jedná, pocestní se mu instinktivně nelíbí a má z nich strach:

„Ba, hle, těchto milostníkuov, / utěšených vandrovníkuov, / zdají se náramně divní / ano, poněkud protivní. / Hle, strach na mne z nich přichází, / až se pot na mně vyráží. / Co jest v tom pak tak

12) „Stage devils are like the Devil of traditional religion in being responsible for all suffering in the community

divného / nemohu znáti žádného, / ba vpravdě mi se zdá vcele, / že nejsou mojí přátelé, / ano stěžkem jeden není / židovského pokolení. / Druhý mi se zdá divnější“ (KYRMEZER 1956: 242–43).

Asmodeus pak nepozorovaně provází oba do Rag a je přítomen i uzavření sňatku Tobiáše se Sárou, jak vyplývá z jeho repliky, která zároveň uzavírá 4. dějství: „Jít se také neobmeškám / a večer tě lépe oddám, / jakž jsem prvnějším učinil, / když jsem je napořád sklidil. / Stěžkem mi se též vyběhneš, / nešťastně k nevěstě lehneš!“ (IBID.: 254).

Vlastní Asmodeův pokus a střet s Rafaelem Kyrmezer ve hře neukazuje. 5. dějství otvírá opět Asmoedus, nešťastný z toho, že jeho plán se nepodařil. Popisuje celou událost, přičemž příčiny vidí jednak v tom, že novomanželé byli „jakous jinou cestou do pokoje uvedeni“, jednak je ochránily modlitby, kouř z rybích vnitřností a Rafaelova přítomnost: „Oni se vždy modlili / a jakýsi muž u nich stál, / kteréhož jsem se velmi bál. / Hned jsem nesměl před nim dcknouti, / ani z místa s sebou hnouti, / jako by mne něčím svázał, / na egyptskou poušť mne zahnal“ (IBID.: 255).

Oproti biblickému textu Kyrmezerův Asmodeus v Egyptě neskončil v poutech, takže odtamtud mohl odejít, bojí se však vrátit domů ze strachu z trestu: „Co bych pak v tom činil, nevím, / jáť dnes domu jíti nesmím, / neb špatně budu přivítán, / jestliže o tom zví muoj pán“ (IBID.).

I v *Komedii o Tobiášovi* je zřetelná inspirace *Životem Adamovým*. Najdeme zde několik slovních ohlasů, čert jménem Tartareus vystupuje i v *Životě Adamově*, odkud snad Kyrmezer mohl převzít i variantu jména vládce pekel Luciper: jeho původní jméno Lucifer, tj. Světloňoš, bylo po pádu andělů změněno na Luciper, ten, kdo kazí světlo. Asmodeus si na jednom místě také povzdechne, že si zaslouží být od Lucipera „uprán třemi kyjmi“, což je opět slovní obrat několikrát použitý v *Životě Adamově*. Dalším společným prvkem obou děl je Asmodeův strach vrátit se po nezdaru do pekla, i když tentokrát nedojde na jeho pokus oběsit se a recipient se ani nedozví, jak Asmodeus při návratu skutečně dopadl.

Georgius Dingenauer: *Tobias junior*. Ďábel svůdník

Poslední známou bohemikální hru o Tobiášovi napsal jezuita Georgius Dingenauer (1571–1631). Tento rodák z Innsbrucku vstoupil do jezuitského řádu roku 1590 v Grazu, studoval ve Vídni a v Praze a v českých zemích zůstal až

do smrti. Působil na jezuitském gymnáziu v Olomouci, od roku 1614 byl také zpovědníkem kardinála Františka Ditrichštejna (1570–1636), u nějž zastával i funkci knihovníka a archiváře (TRUHLÁŘ et al. 1966b: 46–47, JACKOVÁ 2007). Právě na Ditrichštejnovu žádost vznikla Dingenaueova hra *Tobias junior*, kterou olomoučtí studenti uvedli roku 1616 v Kroměříži na svatbě kardinálovy neteře Markéty Františky a Václava Viléma Popela z Lobkovic (JACKOVÁ 2019, JACKOVÁ – LINKA 2021: 79–82).

Dingenaueův *Asmodeus* je koncipován zcela jinak než u *Aquily* a *Kyrmezera*. Autor tentokrát vychází z verše Tob 6,15 v Septuagintě, podle nějž byl *Asmodeus* do Sáry zamilovaný a nesnesl, aby se k ní jiný muž přiblížil: „*Asmodeus*, jak dokládá řecký text (neboť ten ďábel ji miluje a nikomu neškodí vyjma těch, kdo se k ní přiblíží), je jat láskou k Sáře a nestrpí žádného soka“¹³ (DINGENAUER 1616: E2r).

Ve svém prvním výstupu v *Tobias junior* proto *Asmodeus* mluví o tom, jak ve lice se mu líbí dívky obecně a krásná Sára je jednou z nich:

„Já, neúnavný strážce podsvětní říše a zlý démon, jsem ve sborech dívek, které kráslí půvab vznešené tváře a barví mléčný odstín rtů. Láska k nim mě jímá a planu tím víc, čím krásnější je pochodeň tváře, na niž hledím. Dcera Raguelova je toho příkladem, Sára, na jejíž rtech se bělají krásné růže a zároveň se rdí tak, jako jiskři pochodně. Takovou láskou mě zasahuje, že se mi stále vznáší před očima“¹⁴ (IBID.: E2v).

Asmodeovým druhem je v *Tobias junior* ďábel Belphegor, jehož jméno je pravděpodobně odvozené od Baal-peór, jména božstva uctívaného na hoře Peór v Moábu a ztělesňujícího nestrídmost a orgie. V raně novověké démonologii byl často spojován se smrtelným hříchem lenosti, ale také obžerství. V Dingenaueově hře však žádnou z těchto charakteristik výrazně nenaplnuje, je spíše Asmodeovým partnerem v rozhovoru, rádcem a pomocníkem. Na Asmodeova úvodní slova o ženských půvabech podotkne, že Sářiných nápadníků v tom případě asi bude mnoho. *Asmodeus* připouští, že i když už jich zabil sedm, má obavy, jestli bude vítězem vždy. Belphegor připomene Tobíaše, o němž už *Asmodeus* ví, ale je odhodlán bojovat: „Mám podezření, že mi tu vzchází nesnáze, neboť pokud

13) „*Asmodeus*, Graeco textu teste (ὅτι δαιμόνιον φιλεῖ αὐτήν, ὁ οὐκ ἀδικεῖ οὐδένα πλὴν τῶν προσαγορευτῶν αὐτῆ), Saram amore complexus, nullum rivalem patitur.“ Pasáže ze hry *Tobias junior* uvádím v překladu Martina Bažila.

14) „Ego, satelles inferi regni impiger / Malusque daemon, virginum intersum choris, / Si quas venustat oris augusti decus / Atque labiorum lacteus pingit color. / Illarum amore tactus, hoc caleo magis, / Quo pulchrioris oris intueor faces. / nNata Raguelis hujus exemplo rei, / Sara, cujus albert in labris pulchrae rosae / Rubentque juxta, ceuque scintillant faces. / Amore tangit illa me tanto sui, / Ut semper obversetur ob vultum meum.“

se mu podaří dojít do Rag, možná se do Sáry zamiluje. Ale jen ať tu dívku svádí svou láskou, vyrazím proti němu, budu na něj útočit, jak mi jen mé válečné umění bude stačit¹⁵ (IBID.).

O první útok se Asmodeus pokusí ve scéně III, 3, když si Tobiáš chce umýt nohy v řece Tigris. Asmodeus ho nejprve chce zahubit prostřednictvím Sirén, Tobiáš se ale jejich vábením zlákat nenechá, protože v něm vytuší zradu: „K uším dolehl hlas, v dohledu vidím půvabné tvory, dráždí oči a svým zjevem lákají. Je to něco falešného [...] Když řeč sládne jako potřená cukrem, myslím, že je vždy třeba se mít na pozoru před velkým nebezpečím“¹⁶ (IBID.: E4r).

Pak Asmodeus na Tobiáše pošle hroznou rybu, Tobiáš ji však podle Rafaelovy rady zabije a její vnitřnosti si vezme pro pozdější použití. Rozzuřený Asmodeus se tedy rozhodne vyřadit potenciálního soka ze hry tím, že sám Sáru navštíví. Na tuto návštěvu se pečlivě chystá, na radu Belphegora si nasazuje masku, odkládá černý oděv, kráší se, češe, připevňuje si vousy. Dá si také zavolat „naše mladíky“ (*nostros puellos*), což jsou snad jiní démoni nebo duše zemřelých mláďenců, kteří mají potěšit Sáru zpěvem a tancem a získat ji tak pro Asmodea. Ten si je svým vítězstvím zcela jistý, takže už předem jásá a vyzývá k radosti i ostatní duchy zemřelých, zejména Sářiny manžely, že Tobiáš se přidá k nim. Po příchodu k ložnici novomanželů ho nejprve zaskočí dým z rybích vnitřností, je ale rozhodnutý vytrvat: „Pevně jako skála se tu postavím. Nepůjdu, i když mi kouř vnucuje, abych uprchl, přece tu zůstanu stát a nedám se na útěk“¹⁷ (IBID.: H2r).

Poté mu vstoupí do cesty Rafael. Asmodeův souboj s ním je u Dingenuera hodně dlouho vyrovnaný:

„Rafael: Nezmezíš odsud?
Asmodeus: Co je mi po tobě?
Rafael: Ještě se ptáš? Ustup, uznej, že tu není nic pro tebe.
Asmodeus: Naopak, je toho hodně, to je nad slunce jasnější.
Rafael: A hodně ti tu toho náleží?
Asmodeus: Celý tenhle člověk.
Rafael: To tvrdíš ty.
Asmodeus: Toho se zmocním do poslední nitky.

15) „Suspicio nasci malum; / Abire quem si forte continget Rages, / Amore forsan implicaturus Saram est. / Sed amore tentet virginem, adversum irruam, / Tentabo, quicquid artis et Martis mei est.“

16) „Vox tetigit aures, blanda in aspectum venit / Species, lacessit ora, et obtutu allicit. / Fucata res est [...] Cum sermo dulcet saccaro veluti litus, / Semper timendum grande discrimen reor.“

17) Instar rupis hic figam gradum. / Non ibo; quanquam fumus obtrudit fugam, / Tamen in gradu manebo, nec capiam fugam.

- Rafael: Proč?
- Asmodeus: Proč jsem se zmocnil těch ostatních manželů?
- Rafael: Jen skrze zločin byli tvoji.
- Asmodeus: A stejně tak bude i tenhle.
- Rafael: Žádného zločinu se nedopustil.
Odstup!
- Asmodeus: Z tohoto místa mě vyhnat nedokážeš.
- Rafael: Znáš mé síly?
- Asmodeus: Já jich mám víc.
- Rafael: Jestli se mi nepodvolíš, veškerou sílu, kterou údajně máš, zlomím.
- Asmodeus: Není žádná síla, která by zlomila tu mou.
- Rafael: Vidíš tuhle ocel?
- Asmodeus: Chceš mi ocelí nahnat strach?
Z oceli budou plevy, až bude po mém,
[...]
- Rafael: Pořád neutíkáš?
- Asmodeus: Slova mě nikdy na útěk nezaženou.
- Rafael: Zmiz.
- Asmodeus: Jaká mě to jímá hrůza a děs?
- Rafael: Zmiz.
- Asmodeus: To slovo mě strhává jako vír.
- Rafael: Zmiz¹⁸ (IBID.: H2r-v).

Teprve nyní je Asmodeus ochoten ustoupit, ale chce s sebou vzít Tobiáše. To mu Rafael samozřejmě nedovolí a spoutá ho, Asmodeus volá na pomoc své druhy, ti mu ovšem nepomůžou, naopak ho na příkaz Rafaela odnesou do Egypta:

18) Raphael: Non hinc facessis? Asmodeus: Quid mihi tecum rei? /Raphael: Rogasne? Cede; nil tibi hic rerum scias. / Asmodeus: At esse multum clarius claro die est. / Raphael: Tibine multum? Asmodeus: Totus hic ipse est homo. / Raphael: Tu dicis. Asmodeus: Illum jam mihi ex asse assero. / Raphael: Cur? Asmodeus: Cur maritos in potestatem meam / Alios redegi? Raphael: Crimen hos fecit tuos. / Asmodeus: Et faciet istum. Raphael: Sceleris admisit nihil. / Recede! Asmodeus: Non me pellere hoc poteris gradu. / Raphael: Nostine vires? Asmodeus: Virium plus est mihi. / Raphael: Nisi mihi morem gesseris, quicquid tibi / Videtur esse roboris, fractum dabo. / Asmodeus: Non est potestas ulla, quae frangat meam. / Raphael: Ferrumne cernis? Asmodeus: Injicis ferro minas? Ferrum videtur palea, cum res est mihi [...] Raphael: Nondum fugaris? Asmodeus: Verba me nunquam fugant. / Raphael: Discede. Asmodeus: Me quis horror et terror capit? / Raphael: Discede. Asmodeus: Sicut turbo, sic me vox ferit. / Raphael: Discede.

- „Asmodeus: Sem, sem, pomocníci zločinu a podsvětní říše,
přispějte mi na pomoc v zoufalství.
Bojujte boj, jako byste mi v mé situaci
pomáhali; v mé věci teď vystřelte
šípy. Jaký strach vás to pokouší?
- Rafael: Pojdte sem nejkratší cestou, tuhle lítou šelmu
uvrhněte do pout a následujte mě do Egypta.
Toto je Horní Egypt, nikdo na tohle místo
nechodí. Vidíte tu bažinu? Rychle
ho spoutejte, ať si vrčí, jak chce,
a řve, ať už nikomu nechystá věčnou zhoubu.
[...]
Tady buď už napořád, dokud na nebi budou hvězdy,
a zakazuji ti, aby ses kamkoli pohnul.
A vy se zase vraťte do podsvětních sídel¹⁹ (IBID.: H3r).

Stejně jako Aquilův i Dingenauerův Asmodeus tedy končí spoután vlastními druhy, Dingenauer ovšem z tohoto trestu nevynechává Rafaela.

Závěr

Pokud jde o postavu Asmodea a ostatních ďáblů, mají k sobě blíže dvě starší zkoumané hry, obě vzniklé v poslední třetině 16. století. Jak ve hře *Toboeus* Jana Aquily z Plavče, tak v *Komedii o Tobiášovi* Pavla Kyrmezera je evidentní inspirace dílem *Život Adamův*, a to jak v rovině slovní (jména Luciper a Tartareus, výprask „třími kyjmi“), tak v některých situacích (čert, který se chce oběsit) i celkové koncepci pekla a jeho obyvatel. Ti v obou hrách jednají především na pokyn svého pána, vládce pekel, s cílem získat pro něj další duše, zvětšit tak jeho říši i jeho slávu. Selžou-li při plnění úkolu, čeká je trest, což v nich samozřejmě budí obavy. I u Aquily je tudíž Asmodeus obyvatelem takového pekla, jehož podoba se rozvinula v křesťanském prostředí, nikoli starověkého podsvětí, přestože se dovolává

19) „Asmodeus: Huc huc, ministri sceleris et regni inferi, / Afferte rebus perditis vestras opes. / Pugnat pugnam, quando si rebus meis / Opem tulistis; tela pro causa mea / Nunc jacite. Quisnam vos modo attentat metus? / Raphael: Recta huc meastis, vincula huic dirae ferae / Injicite, me nunc ite in Aegyptum duce. / Superior hic Aegyptus est, nemo huc loci / Solet venire. Cernitis palum? Ocyus / Hoc obligate, murmuret, quantum velit, / Frematque, noxam nemini aeternam pareat [...] Hic usque et usque, dum polus stellas habet, / Sis; ut nec usquam te feras unquam, impero. / Vos vero rursum visite infernas domos.“

různých bytostí a míst antické mytologie a že se jeho pán jmenuje Pluto. Tak silná spojitost s vernakulární literaturou (včetně, byť ojedinělého, skatologického motivu, kdy Asmodeus „vypustí nečistého ducha“), je podle mého soudu v latinském humanistickém dramatu výjimečná.

Aquila i Kyrmezer dále infernálním bytostem dodávají rysy děsivé i komické. Druhá zmíněná charakteristika ovšem převládá, zejména v *Komedii o Tobiášovi*, kde se Asmodeus i Tartareus především ve svém prvním výstupu předvádějí jako rozverní kumpáni, kteří ze sebe sypou žerty. Jejich temná stránka se projevuje převážně v činech, nikoli např. v invektivách vůči smrtelníkům obecně (nebo přímo publiku) a možná ani v jejich vzhledu, který ale Kyrmezer nijak nespécifikuje. Aquilův Asmodeus oproti tomu na svůj děsivý zjev několikrát upozorní (drápy, zkrvavené ruce) a ve své úvodní řeči neopomene divákům, potažmo lidstvu zdůraznit, jakou pro ně on i ostatní pekelníci představují hrozbu. Určitou komičnost snad můžeme od počátku vidět v jeho chvástání se, skutečně směšným se však stává teprve po své porážce. Jak u Aquily, tak u Kyrmezera v sobě Asmodeus (ev. i jeho druhové) spojují charakteristiky ďábla i čerta, ten druhý však v jejich charakteru převládá.

Dingenauer Asmodea pojímá zcela jinak. Ďábel v *Tobias junior* nepracuje pro svého vládce, ale „sám za sebe“ a ze zcela osobního motivu, kterým je slabost pro ženské půvaby. Dingenauer tedy Asmodea zobrazuje zejména jako onoho démona smilstva, za něž byl označován v démonologických spisech; touto volbou chtěl autor ve své hře (připomeňme, že určené pro svatbu neteře kardinála Ditrichštejna) pravděpodobně zdůraznit rozdíl mezi čistou manželskou láskou, kterou ztělesňují Tobiáš a Sára, a nemravným chtíčem. Na rozdíl od předchozích her Dingenauerův Asmodeus obývá skutečně podsvětí a také komický charakter ďábla je výrazně slabší než u Aquily a Kyrmezera. Jemný humor, či spíše ironii, lze spatřovat ve scéně, kdy se Asmodeus kráší během přípravy na zamýšlené dostaveníčko se Sárrou. Jinak ale Dingenauerův Asmodeus z čerta prakticky nic nemá, v souboji s Rafaelem se ukazuje jako zdatný soupeř a ani po své porážce nepropadne sebelítosti, naopak i v řetězech ještě svolává na svého protivníka pomstu: „Tebe ať stihne krutý trest, jež pykají černí duchové, plamen promíšený se sírou a strašlivou smůlou, krutá hrůza z podsvětí a krutý strach, ať tě skryje temná noc a styžský dým!“²⁰ (DINGENAUER 1616: H3r).

Zůstává tak až do konce krutým, nezdolným, zlým démonem (*malus demon*), jak se divákům sám představil.

20) „Te dira poena, quam nigri manes luunt, / Te flamma mixto sulphure et dira pice, / Te dirus horror inferi et dirus metus, / Obscura te nox, te Stygis fumus tegat.“

Tato studie vznikla v rámci grantového projektu GA ČR 22-03909S Latinské biblické drama v českých zemích řešeného v Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

PRAMENY

AQUILA Z PLAVČE, Jan

1587 *Toboeus, comoedia sacra et nova. Scripta ad decanum et magistros facultatis philosophicae in Academia Pragensi a M. Ioanne Aquila a Plavcze, anno Domini 1569*. Pragae: Daniel Adamus a Veleslavino. NK ČR, sign. 52 G 6, přív. 13

DINGENAUER, Georgius

1616 *Tobias junior*. Olomucii: Gerogius Handelius. NK ČR, sign. 52 C 21, č. 11, Strahovská knihovna, sign. AA VII 54, č. 38

HÁJEK Z LIBOČAN, Václav

1553 *Život Adamův aneb jinák od starodávna Solfernus, kniha velmi utěšená a kratochvilná* (Praha: Jan Kosořský z Kosoře)

LIBER DECANORUM

1832 *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis, ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585. Pars II., Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*. Praha

LITERATURA

CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena

2007a „Aquila z Plavče, Jan“, in JAKUBCOVÁ, Alena (ed.): *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla* (Praha: Divadelní ústav – Academia), s. 24–5

2007b „Pavel Kyrmezer“, in JAKUBCOVÁ, Alena (ed.): *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla* (Praha: Divadelní ústav – Academia), s. 335–7

COX, John D.

1994 „The Devil and Society in the English Mystery Plays“, *Comparative Drama* 1994, roč. 28, č. 4, s. 407–38

DE WET, Chris L.

2020 “The Book of Tobit in early Christianity: Greek and Latin interpretations from the 2nd to the 5th century CE”, *Theological Studies*, roč. 76, č. 4, s. 1–13

EGO, Beate

2021 *Tobit* (Stuttgart: Kohlhammer)

GAMBERONI, Johann

1969 *Die Auslegung des Buches Tobias in der griechisch-lateinischen Kirche der Antike und der Christenheit des Westens bis um 1600* (München: Kösel Verlag)

HAVELKA, Tomáš

2022 „Solfernus. Zábavné dějiny spásy ve zpracování Václava Hájka z Libočan“, *Česká literatura*, roč. 70, č. 1, s. 3–28

HALLERMAYER, Michaela

2008 *Text und Überlieferung des Buches Tobit* (Berlin – New York: De Gruyter)

JACKOVÁ, Magdaléna

2007 „Dingenauer, Georgius“, in *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla* (Praha: Divadelní ústav – Academia), s. 140–142

2019 „Křesťanští Terentiové v českých zemích. Antické inspirace ve třech bohemikálních hrách o Tobiášovi“, *Česká literatura*, roč. 67, č. 6, s. 827–848

2020 „Aquila, Ioannes“, in STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Companion to Central and Eastern European Humanism. Vol. 2: The Czech Lands, Part 1, A–L* (Berlin: De Gruytere), s. 107–109

JACKOVÁ, Magdaléna – LINKA, Jan (eds.)

2021 *Komediá nové a duchovní. Raně novověké biblické drama v českých zemích* (Dolní Břežany – Praha: Scriptorium – Ústav pro českou literaturu)

KRÁL, Josef

1913 „Aquilova komoedie o Tobiášovi“, *Sborník filologický*, roč. 4, č. 1, s. 32–54

KYRMEZER, Pavel

1956 „Komediá o Tobiášovi“, in CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena (ed.): *Divadelné hry Pavla Kyrmezera* (Bratislava: SAV), s. 201–69

METZ, Detlef

2013 *Das protestantische Drama. Evangelisches geistliches Theater in der Reformationszeit und im konfessionellen Zeitalter* (Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag)

TRUHLÁŘ, Antonín et al. (eds.)

1966a *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě 1* (Praha: Academia)

1966b *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě 2* (Praha: Academia)

1969 *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě 3* (Praha: Academia)

WINTER, Zikmund

1899 *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje* (Praha: Matice česká)

YOUNG, Willfred

1955 „The Comic Devil in Medieval English Drama“, *Hermathena*, č. 86, s. 29–39

ZEMEK, Petr

2004 Pavel Kyrmezer – děkan v Uherském Brodě, *Studia Comeniana et historic: časopis Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě pro komeniologii, historii 16., 17., a 18. století a regionální dějepis moravsko-slovenského pomezí*, roč. 34, č. 71–72, s. 62–68

2006 *Reformace, protireformace a rozvinutí poreformačního katolictví v Uherském Brodě – křesťanská víra v proměnách času* (Boskovice: Albert)

ŽELETAVSKÝ, Jan Štelcar

1585 *Knížka o dobrých a zlých anjeliích* (Praha: Jiří Jakubův Dačický)

Mgr. Magdaléna Jacková Ph.D., DSc., jackova@ucl.cas.cz, ORCID: 0000-0002-8945-2622, Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, v.v.i, Česká republika / Institute of Czech Literature of the CAS, Czech Republic

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.